

Behawioralne wskaźniki pośredniej autodestruktywności a styl wyjaśniania zdarzeń

Anna Suchańska *

Zakład Psychologii Osobowości, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

CHRONIC BEHAVIORAL SELF-DESTRUCTIVENESS AND ATTRIBUTIONAL STYLE

This study examined relationships between behavioral aspects of chronic self-destructiveness and different factors of attributional style. The Chronic Self-Destructiveness Scale and the Attributional Style Questionnaire survey were carried out among 54 female high-school students. Significant positive correlations between the CSDS and the ATQ were found in this group. The results confirm the relationship between self-destruction and attributional style. These findings also raise the question of „functional pessimism” among non-self-destructive subjects.

WPROWADZENIE

Zagadnienie znaczenia zachowań ludzi z punktu widzenia ich osobowego rozwoju i osobistej satysfakcji, a także funkcjonalności procesów i mechanizmów psychicznych stanowi wspólny obszar badawczy teorii osobowości i psychologii klinicznej.

Wśród teoretycznych i empirycznych prób poszukiwania odpowiedzi na pytanie o mechanizmy powtarzających się niepowodzeń życiowych ludzi na plan pierwszy wysuwają się koncepcje o orientacji psychodynamicznej — będące źródłem inspiracji dla podjętego przez nas tematu autodestruktywności — oraz koncepcje o orientacji behawioralno-poznawczej. Wśród tych ostatnich szczególne miejsce zajmuje od lat teoria wyuczonej bezradności i stylu wyjaśniania zdarzeń (Seligman, 1993; Sędek, 1983; 1991). W ramach realizowanego studium zjawiska, określonego roboczo mianem autodestruktywności pośredniej (por. też: Achte, 1983), podjęto próbę zestawienia danych dotyczących stylu wyjaśniania z wskaź-

nikami chronicznych zachowań autodestruktywnych. Teoretycznie uzasadnionym wydaje się bowiem przypuszczenie, że jeśli obecna w zachowaniu autodestruktywna tendencja ma naturę motywacyjną to wystąpi ona także w stylu funkcjonowania poznawczego.

KILKA UWAG NA TEMAT STYLU WYJAŚNIANIA ZDARZEŃ

Styl wyjaśniania zdarzeń należy — jak to postuluje Seligman (1993) do podmiotowych warunków sprzyjających reagowaniu bezradnością na doświadczenia braku wpływu. Jest on jednak jednocześnie rezultatem i manifestacją specyficznej organizacji procesów poznawczych, głównie generalizacji, różnicowania i atrybucji przyczyn. Specyfika nie polega tu na stylistycznej preferencji do posługiwania się różnicowaniem czy uogólnianiem — jak to bywa w procesach strukturalizacji rzeczywistości. Polega ona, wręcz przeciwnie, na dowolnym ich uruchamianiu w procesie atrybucji stałości i zasięgu zdarzeń, zależnie od treści, a ściślej — od ich emocjonalnej

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować pod adresem: Anna Suchańska, Instytut Psychologii, UAM, ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań

wartości. Zróżnicowane uruchamianie funkcji w zależności od spostrzeganej treści materiału byłoby — mówiąc językiem psychologii ego — elementem procesu adaptacji (Hartmann, 1958). Uzgadnianie procesu i treści, z punktu widzenia celów ego, jest zadaniem jego funkcji syntetyzującej. Celowość lub co najmniej nieprzypadkowość wewnętrznej organizacji poznawczej uzasadnić można zresztą w ramach dowolnego systemu teoretycznego wykraczając poza proponowany przez Seligmana mechanizm uczenia się nawyków myślenia (Seligman 1993, s.119).

Styl wyjaśniania rozumiany jest przez autorów pojęcia jako tendencja do atrybucji przyczyn, stałości w czasie oraz zasięgu zdarzeń pomyślnych i niepomyślnych. Znaczenie tej kategorii dla udzielenia odpowiedzi na pytanie dlaczego jedni ludzie pod wpływem niemożności kontrolowania zdarzeń stają się bezradni, a inni nie, zostało empirycznie dowiedzione (Seligman, op. cit). Jednakże z klinicznego punktu widzenia ważne jest także i to, że ludzie dysponujący — czego dają w badaniu dowód — zdolnością do posługiwania się w myśleniu zarówno generalizacją jak i różnicowaniem, zdolni do tworzenia związków przyczynowo-skutkowych i zróżnicowanego lokalizowania źródeł zdarzeń, konsekwentnie używają tych funkcji przeciwko sobie. Zastanawia w tej dynamice jej autodestruktywny wymiar, funkcjonalnie zbliżony do tego jaki odnajdujemy na poziomie behawioralnym, w systematycznym wyborze z możliwych zachowań właśnie tych, które dla podmiotu są realnie lub potencjalnie zagrażające. Ten behawioralny aspekt funkcjonowania określany bywa mianem chronicznej autodestruktywności (Kelley, 1985).

PROBLEMY ZNACZENIOWE POJĘCIA AUTODESTRUKTYWNOŚCI

Termin autodestruktywności funkcjonuje w literaturze psychologicznej w różnych znaczeniach i kontekstach teoretycznych. Próby teoretycznego opracowania zjawiska zajmują znaczące miejsce w klasycznej i nieklasycznej psychoanalizie (Freud, 1936; 1976a,b,c; Menninger, 1938; Fages 1976; Horney 1994; Siki 1993), w psychologii humanistycznej (Fromm, 1967; 1973; Boyd, 1990; Goulding, 1972; Steiner, 1980) i psychologii poznawczej (Seligman 1993). Znaczeniowy zakres pojęcia

zmienia się jednakże w tych pracach. Koncentruje się z reguły wokół ostrych form samo-niszczenia, cechujących się bezpośrednim zamachem na zdrowie lub życie, świadomością i intencjonalnością. Terminem autodestruktywności chronicznej lub pośredniej (Achte, 1983; Lee, 1987) opisywana jest tendencja do podejmowania zachowań o potencjalnie szkodliwych następstwach oraz zróżnicowanym stopniu świadomości i intencjonalności. Często, zgodnie z tradycją psychoanalityczną, obie formy wymieniane są łącznie pod wspólnym mianem autodestruktywności. W sposobie definiowania tego pojęcia istnieje względna jednomyślność w odniesieniu do jego form ostrych. Dość powszechnie rozumiane jest ono jako wszelkie formy intencjonalnego szkodenia sobie poprzez podejmowanie działań zagrażających bezpośrednio życiu lub zdrowiu (Jarosz, 1980; Kosewski, 1977). Rozumiane jako atak na siebie (Freud, 1956) lub ucieczka przed self, stanowiącym źródło zbyt silnych emocji negatywnych (Baumeister, 1988) przejawia się w formie aktu samoniszczenia.

Znacznie mniej precyzyjne jest stosowanie tej kategorii pojęciowej do opisu szerokiego spektrum zachowań potencjalnie szkodliwych, o trudnym do ustalenia stopniu intencjonalności i świadomości. (Kelley, 1985; Achte, 1984; Kernberg 1988; Baumeister, 1988; Suchańska, 1990). Niektóre ich przejawy wymienia się często łącznie z przykładami ostrych form samoniszczenia, co sugeruje, iż jedyną różniącą je cechą jest stopień jawności (Freud, 1976; Horney, 1994; Jarosz, 1980). Pokażny materiał empiryczny wskazujący na odmienną fenomenologię i mechanizmów psychologicznych zjawiska (Lee, 1987) skłania do uznania jego odrębności i specyfiki. Przyjmując reprezentowany w tym nurcie sposób rozumienia autodestruktywności, definiować ją będę jako tendencję do dobrowolnego podejmowania zachowań o doraźnie lub potencjalnie szkodliwych następstwach, względnej stałości i transyтуacyjnym zasięgu. Z punktu widzenia wewnętrznej dynamiki ego tendencja taka wynikałaby z systematycznego pomijania w wyborze zachowań i strategii czynnika bezpieczeństwa, kluczowego z punktu widzenia jednego z dwóch podstawowych celów ego — przetrwania.

Najczęściej cytowanymi przykładami zachowań odpowiadających podanej definicji byłoby, poszukiwanie pobudzenia i stymulacji bez względu na

stopień zagrożenia, (np. ryzykowna jazda samochodem, brawura), ignorowanie zasad związanych z ochroną zdrowia (np. zaleceń lekarskich, zasad żywienia), powtarzanie zachowań o negatywnych konsekwencjach (np. popełnianie tych samych błędów) itp. Taki sposób rozumienia pośredniej autodestruktywności zakłada odróżnianie izolowanego aktu autodestruktywnego i autodestruktywnej tendencji. Traktowanie obydwu jako manifestacji dążenia do samounicestwienia nie zawsze jest uzasadnione (Presutti, 1982; McGuire 1983; Seremet, 1984).

Przyjęcie kryterium intencjonalności i sub-intencjonalności zachowań autodestruktywnych narzuca pewne ograniczenia. Eliminuje ono bowiem z obszaru badań te aspekty zjawiska, wobec których człowiek pozostaje najbardziej bezradny. Dotyczy to powtarzających się a noszących znamiona losowych, zdarzeń takich jak; trawienie przedmiotów, uleganie wypadkom, nieudane związki, niewykorzystane okazje. Ich współwystępowanie z pośrednio autodestruktywnymi zachowaniami jest znaczące, choć natura tych związków nie jest do końca wyjaśniona. Nasuwa się jednak pytanie, które wymagałoby odrębnego badania. W jakim związku pozostaje klinicznie obserwowana tendencja do eksternalizacji przyczyn tych zdarzeń z wewnętrzną lokalizacją przyczyn niepowodzeń towarzyszącą wyuczonej bezradności i depresji?

Studia istniejącego materiału empirycznego, a także prowadzone w ramach realizowanego programu badania w grupach osób z obszaru tzw. „psychologicznej normy”, dowodzą istnienia wyraźnej zależności pomiędzy wskaźnikami odpowiadających podanej wyżej definicji zachowań pośrednio autodestruktywnych a nasileniem niepowodzeń w życiu i subiektywną oceną zadowolenia z własnego życia (Hamalainen, 1973; Suchańska, 1991).

Zasięg zjawiska pośredniej autodestruktywności oraz jego znaczenie dla satysfakcjonującego funkcjonowania ludzi, procedur pomocy psychologicznej, a także dla teorii osobowości uzasadnia podejmowanie kolejnych badań. Wyniki dotychczasowych prac teoretycznych i empirycznych dotyczą jego przejawów na różnych poziomach organizacji osobowości (Suchańska, 1990). Taka hipoteza leży także u podstaw badania związków autodestruktywności i stylu wyjaśniania, rozu-

mianego jako autonegacyjny i autodeprecjonujący sposób interpretowania okoliczności zdarzeń.

STYL WYJAŚNIANIA I CECHY ZACHOWANIA A SYNTETYZUJĄCA FUNKCJA EGO

Psychologia ego stanowiąca ważny pomost między teorią psychoanalityczną a współczesnymi pojęciami i behawioralnymi koncepcjami, tworzy ramy teoretyczne dla sformułowania hipotezy dotyczącej wzajemnych zależności pomiędzy autodestruktywną organizacją wyróżnionych funkcji poznawczych (instrumentalnych por. Kofta, 1976), postawą wobec siebie i świata, a zachowaniem jako behawioralnym przejawem syntetyzującej funkcji ego. Zgodnie z tą hipotezą specyficzna organizacja funkcji poznawczych takich jak generalizacja, różnicowanie, tworzy styl wyjaśniania zdarzeń wzmacniający nastawienie wobec siebie i świata, określane tu mianem pesymizmu i optymizmu. Zbiór tego rodzaju reprezentacji jest z jednej strony rezultatem stopnia zorientowania funkcji syntetyzującej na podstawowe cele ego. Z drugiej strony jest on materiałem dla organizacyjnej funkcji ego w przebiegu adaptacji (Hartmann, 1958). Proces ten w mało zróżnicowanej pierwotnej formie rozgrywa się od momentu gdy podmiot jest zdolny do percepcji wrażeń i gdy owe percepcje wyznaczają jego postawę wobec świata. Percepcje niosące sygnały zagrożenia rezonują na poziomie organizacji biologicznej i psychologicznej dostępnymi formami ochrony. A w przypadku braku efektu — nadmierną koncentracją na ochronie (np. wycofaniu), utratą funkcjonalności lub rezygnacją z ochrony. W tym ostatnim przypadku funkcje adaptacyjne cechować będzie trudność zapewnienia działaniom ekspresyjnym i eksploracyjnym warunkującym rozwój, niezbędnego minimum bezpieczeństwa (Maslow, 1983; 1986). Funkcjonalności ochrony zabraknie zatem — używając terminologii hartmannowskiej — syntetyzującym funkcjom ego zarówno w odniesieniu do adaptacji alloplastycznej (zmiana i wybór sytuacji wystarczająco bezpiecznej i wystarczająco stymulującej) jak i adaptacji autoplastycznej (funkcjonalnego uruchamiania funkcji instrumentalnych i centralnych ego). Będzie to trudność pogodzenia doraźnych celów ego z jego natural-

nymi, lecz dalekimi celami: przetrwaniem i rozwojem (Hartmann, 1958).

FUNKCJONALNOŚĆ A DYSFUNKCJONALNOŚĆ PESYMIZMU

Wyniki badań Seligmana wskazują na decydujący wpływ badanego przez niego rodzaju pesymizmu na destruktywne funkcjonowanie ludzi. Istnieją jednak dane empiryczne przemawiające za odmiennymi funkcjami pesymizmu w dynamice ja. Pesymizm może bowiem pełnić również funkcje obronne wobec ja (Doliński, 1993). Ta sama prawidłowość dotyczy adaptacyjnego znaczenia szeregu innych procesów i cech podmiotowych, takich np. jak racjonalność czy poczucie sprawstwa, co do których formułowano kiedyś silnie wartościujące tezy (Doliński, 1993; Kofta, Szustrowa, 1991).

Różnice znaczeń nadawane pojęciu pesymizmu każą zachować ostrożność. Nie zawsze bowiem wiadomo czy ewentualna funkcjonalność dotyczy tylko pesymizmu, często obserwowanego klinicznie, a z reguły odnoszącego się do przewidywań przyszłości czy także pesymizmu związanego ze stylem wyjaśniania zdarzeń minionych.

W refleksji nad względnością funkcjonalności i dysfunkcjonalności kategorii psychologicznych nie sposób uniknąć pytania o możliwości rozpoznawania tych kategorii z perspektywy ich znaczenia dla dynamiki osobowościowej? Jakiego rodzaju różnic można spodziewać się pomiędzy osobami uruchamiającymi np. pesymizm funkcjonalny (defensywny) i pesymizm destruktywny, charakterystyczny np. dla stanu depresji. Wyniki takich porównań obszernie przytacza w swojej pracy Dariusz Doliński (1994). Różnice obserwowalne są zarówno na poziomie przeżyciowym jak i w zachowaniu: w reakcjach na pojawiające się sukcesy, jak i na niepowodzenia. W przypadku pesymizmu funkcjonalnego ludzie czerpią pełną satysfakcję z sukcesów i twierdzą, że mają nad nimi kontrolę. W pesymizmie depresyjnym sukcesy nie przynoszą zazwyczaj satysfakcji i nie są spostrzegane jako wynik własnych działań. Inny jest też styl reagowania na trudności. Inne są też w obu przypadkach wzorce funkcjonowania społecznego. Pesymiści defensywni, w odróżnieniu od depresyjnych nie izolują się od innych ludzi i

zazwyczaj chętnie poszukują towarzystwa (Doliński, 1993, s. 136).

Uprawniony wydaje się w tej sytuacji wniosek, że podobne różnice pojawiają się w innych przypadkach uruchamiania zasobów osobowych w sposób dysfunkcjonalny i funkcjonalny. Są to różnice, które najogólniej mówiąc dotyczą poziomu funkcjonowania zadaniowego i społecznego w życiu w dłuższym wymiarze czasu. Rozpoznanie współwystępowania pesymistycznego stylu wyjaśniania na tle behawioralnej dynamiki autodestruktywnej stanowiłoby ważny diagnostycznie element opisanego rozróżnienia. Eksperymentalne badanie związku między wyuczoną bezradnością a tendencją do zachowań samokarzących u studentów dostarczyło potwierdzenia wstępnych założeń koncepcji (Cohen, 1985). Badani depresyjni i bezradni wykazywali silniejszą skłonność do samokarzących reakcji na bodźce agresywne aniżeli nie depresyjni.

Wynik ten wskazuje na związki wyuczonej bezradności z tendencją do kierowania agresji przeciwko sobie. Pośrednio sugeruje istnienie takich zależności między autodestruktywnością a stylem wyjaśniania zdarzeń. Związki stanu depresji i zachowań autoagresywnych zostały wielokrotnie potwierdzone. Znacznie mniej oczywisty charakter mają związki pośredniej autodestruktywności z depresją. Podwyższeniu wskaźników pośredniej autodestruktywności nie musi towarzyszyć podwyższenie wyników skali D (depresja) MMPI. Nie wiadomo też czy i jaki związek zachodzi między pesymistycznym stylem wyjaśniania (nie koniecznie depresją) a chroniczną autodestruktywnością.

PROBLEMBADAŃ, MATERIAŁ I METODY POMIARU

Podstawowe pytania, które postawiono sobie przed badaniem dają się sformułować następująco:

1. Jaki jest charakter zależności pomiędzy podejmowaniem zachowań określonych tu jako autodestruktywne a stylem wyjaśniania zdarzeń, a mianowicie:

— Czy diagnozę pesymistycznego stylu wyjaśniania w rozumieniu seligmanowskim uznać można za jednoznaczną z diagnozą funkcjonowania autodestruktywnego?

— Czy osoby o znacząco wysokich wskaźnikach pośredniej autodestruktywności częściej aniżeli inne uruchamiają pesymistyczny styl wyjaśniania?

— Jakiego rodzaju zależności rejestruje się pomiędzy zachowaniem autodestruktywnym, a takimi wymiarami stylu wyjaśniania jak personalizacja powodzeń i niepowodzeń?

2. Wyraźnie retrospektywny (dotyczący zdarzeń minionych) charakter procesu wyjaśniania stanowiącego podstawę oceny pesymistycznego vs optymistycznego funkcjonowania ludzi nie jest tożsamy z potocznym rozumieniem terminu, który ma wyraźnie prospektywny charakter, tj. wyznaczany jest przez oczekiwania wobec przyszłych zdarzeń. Z tego względu postanowiono sprawdzić w jakim związku pozostają wskaźniki stylu wyjaśniania z subiektywną oceną własnych tendencji do pesymizmu i optymizmu.

3. Z uwagi na związek badanych kategorii z poczuciem własnej wartości i specyficzny charakter jej wskaźnika w skali Seligmana zdecydowano porównać go z subiektywnymi ocenami stosunku do siebie. Konfrontacja tego co na swój temat myślimy, co gotowi jesteśmy wyrazić, z tym, jak wymiar ten organizuje naszą aktywność psychiczną, w tym wypadku poznawczą, wiąże się ściśle z wspomnianymi na początku problemami diagnozy.

OSOBY BADANE

Badaniu poddano 54 osobową grupę studentek psychologii. Poza badaniem zasadniczym zebrano w badanej grupie następujące informacje w zakresie ustosunkowania do siebie i świata: stosunek do własnej osoby, stosunek do innych, globalna ocena zadowolenia z własnego życia, informacja co do spostrzegania siebie jako optymisty lub pesymisty.

METODY

Pomiar wskaźnika pośredniej autodestruktywności

Pomiaru autodestruktywności pośredniej dokonano za pomocą wstępnie zaadaptowanej do polskich warunków skali chronicznej autodestruktywności Kathryn Kelley. Skala zawiera 52 itemy opisujące zachowania potencjalnie szkodliwe oraz

różnego rodzaju zaniedbania. Pytania zawierają wyrażone *implicite* lub *explicite* informacje o szkodliwości zachowania.

Badanie stylu wyjaśniania

W badaniu wykorzystano kwestionariusz stylu wyjaśniania opublikowany w wydanej niedawno książce Seligmana (1994). Z uwagi na popularny charakter publikacji kwestionariusz stylu wyjaśniania przypuszczalnie nie został w Polsce poddany żadnym zabiegom adaptacyjnym i w związku z tym nie daje podstaw do formułowania wniosków o charakterze ogólnym. Komentarz autora załączony do instrukcji wskazuje wszakże na całkowicie drugorzędne znaczenie treści poszczególnych itemów metody, bez względu na stopień ich abstrakcyjności dla badanego, co upoważnia do eksperymentalnego użycia jej surowego wyniku do analizy badanej zależności.

Badanie stosunku do własnej osoby i do innych ludzi

Celem tego badania było uzyskanie subiektywnej, globalnej oceny stosunku do siebie i innych. Zastosowano więc jednopytaniową skalę w formie kontinuum o krańcach opisanych: „Nie lubię siebie — Lubię siebie”, „Nie lubię innych ludzi — Lubię innych ludzi”. Stopień akceptacji siebie i innych badani określali przez zaznaczenie odpowiedniego miejsca na kontinuum.

WYNIKI I WNIOSKI

Przed przystąpieniem do omówienia uzyskanych zależności pragnę zwrócić uwagę na fakt, że w prezentowanych tu badaniach podobnie jak w przeprowadzonych wcześniej badaniach 450 osób z populacji ludzi zdrowych, około 15 % osób badanych uzyskuje zdecydowanie wysokie (powyżej jednego odchylenia stand, od średniej) wyniki w skali chronicznej autodestruktywności, co świadczy o znaczącym natężeniu zachowań potencjalnie szkodliwych w tej części badanej populacji. Średnie wyniki uzyskiwane w naszych grupach są też wyższe niż wyniki badań innych narodowości (Kelley, 1986).

Analizie poddano zależności pomiędzy wskaźnikiem chronicznej autodestruktywności i wybranymi wskaźnikami stylu wyjaśniania, a mia-

nowicie: wskaźnikiem optymizmu i pesymizmu, poziomowi nadziei, w lokalizacji przyczyn zdarzeń (personalizacji pozytywnej i personalizacji negatywnej). Poziom autodestruktywności, pesymistyczny styl wyjaśniania i czynnik nadziei okazały się istotnie współzmiennie (por. tabela 1).

Tabela 1
Charakterystyki zmiennych i korelacje autodestruktywności ze zmiennymi stylu wyjaśniania i stosunku do siebie

Nazwa zmiennej	Średnie wyniki	Odchylenie standardowe	Współczynniki korelacji z autodestruktywnością
Optymizm	0,48	4,551	-0,37**
Czynnik braku nadziei	6,24	2,487	0,38**
Personalizacja negatywna	4,63	1,280	0,12 n.i.
Personalizacja pozytywna	3,48	1,290	-0,09 n.i.
Stosunek do siebie	65,67	20,670	-0,36**
Stosunek do innych	62,33	19,580	-0,23 n.i.

* $p < .01$

Wynik ten pozwala podtrzymać hipotezę odnośnie związku między wymienionymi zmiennymi. Porównanie osób o najwyższych i najniższych wskaźnikach chronicznej autodestruktywności dostarcza danych potwierdzających wymienione zależności. Grupy (porównywane testem U Manna-Whitneya) różnią się bowiem istotnie zarówno pod względem stylu wyjaśniania ($p = .006$) jak i poziomu nadziei ($p = .002$). Dalsze istotne różnice dotyczą stosunku do własnej osoby ($p = .007$) oraz podstawowej pozycji życiowej (.002). Obraz zależności staje się wyraźniejszy, gdy informację o współzmienności i istotności różnic, uzupełni się obrazem rozłożenia liczebności w poszczególnych przedziałach wyników. Analizę taką przeprowadzono w stosunku do dwóch głównych zmiennych; a mianowicie wskaźnika pośredniej autodestruktywności i wskaźnika pesymizmu/optymizmu w stylu wyjaśniania (tabela 2).

Jak wynika z zamieszczonego zestawienia trzy przedziały okazały się puste. Nie ma osób o najniższych wskaźnikach autodestruktywności chro-

nicznej wśród skrajnych pesymistów. Brak też skrajnie autodestruktywnych osób w obu przedziałach optymizmu.

W grupach o niższym nasileniu zachowań autodestruktywnych znalazła się ta sama liczba pesymistów (umiarkowanych) co optymistów, co wskazuje, że pesymizm nie jest równoznaczny z autodestruktywnością (potwierdza to także liczba pesymistów w przedziale wyników średnich). Jednakże w przedziałach wyników wysokich pojawia się pesymistyczny styl wyjaśniania gwałtownie rośnie (do 100%). Rezultat ten przemawia za powszechnością uruchamiania pesymistycznego stylu wyjaśniania przez osoby autodestruktywne. Pesymizm wydaje się tu być „na usługach” autonegacji i pośredniego samoniszczczenia. Obserwacja ta stanowi podstawowy wniosek z przeprowadzonych badań. Wynik potwierdza jednak także tezę o relatywności destruktywnego znaczenia pesymistycznego stylu wyjaśniania i możliwej funkcjonalności pesymizmu. Występuje on bowiem u osób z przewagą zachowań ochraniających tak samo często jak optymistyczny styl wyjaśniania.

Tabela 2
Rozkład liczebności osób o różnym nasileniu pesymizmu w przedziałach niskich, średnich i wysokich wyników autodestruktywności

Pośrednia auto-destruktywność		Pesymizm -9 - -5	Pesymizm -4 0	Optymizm 1 4	Optymizm 5 9
90-115	8	0	4	3	1
116-158	37	4	11	9	13
159-199	8	4	4	0	0

Interesujące są jak się wydaje także dodatkowe wyniki opisujące zależności między dwoma aspektami samooceny. Związek między emocjonalnym, stosunkiem do własnej osoby a przypisywaniem sobie źródeł niepowodzeń (personalizacja negatywna) nie jest istotny. Wynik ten wskazuje na rozbieżność w ocenie emocjonalnego stosunku do siebie a personalizacją negatywną, uznaną przez Seligmana za miarę samoakceptacji. Na taki wynik złożyć się mógł fakt, że tendencje do opisywania siebie w obu miarach okazały się w badanej populacji odmienne. Tylko 10 osób w badanej grupie umieściło ocenę emocjonalnego stosunku do własnej osoby poniżej centrum kontinuum, co wskazuje na wyraźną ten-

dencję do ujawniania pozytywnego stosunku wobec siebie. Jednocześnie tylko 7 osób uruchamia proces personalizacji zdarzeń niepomyślnych w sposób wskazujący na pozytywną samoocenę. Pierwsza tendencja byłaby zgodna z obserwacją, że deklaracja stosunku do siebie podlega prawom „pozytywnej iluzji” (Czapiński, 1991). Przewaga występowania personalizacji negatywnej w badanej grupie nie pozwala wykluczyć wpływu kulturowych uwarunkowań tego procesu. (Przypisywanie sobie źródeł sukcesów ciągle jeszcze nie stanowi w Polsce powszechnego kulturowego wzorca). Kwestia trafności tego fragmentu metody wymagałaby niewątpliwie sprawdzenia w polskich warunkach kulturowych.

Zależność między spostrzeganiem siebie jako optymisty czy pesymisty w potocznym znaczeniu, a stylem wyjaśniania zdarzeń nie została potwierdzona. 61% badanych jest w skali Seligmmana pesymistami. Tylko 20% zapytanych bezpośrednio, opisuje siebie w ten sposób.

PODSUMOWANIE I DYSKUSJA

W ocenie pojedynczych działań bilans emocjonalny wynikający z ponoszonych kosztów i ochrony ego jest trudny do przewidzenia i wymaga szczegółowej analizy. Kiedy jednak wobec zróżnicowanych zachowań raz defensywnych to znów ofensywnych, obserwuje się powtarzalność i systematyczny wybór zachowań potencjalnie zagrażających, trudno byłoby obronić tezę o obronnym ich charakterze.

Gdyby pozostając w paradygmacie poznawczym pokusić się o próbę scharakteryzowania orientacji autodestruktywnej, to byłoby nią takie manipulowanie defensywnymi i ofensywnymi decyzjami, które nie służy ochronie ani rozwojowi ego, a w rezultacie prowadzi do narastania dyskomfortu i obniżaniu poczucia własnej wartości.

Wykazanie, że tak rozumianemu autodestruktywnemu zachowaniu towarzyszą negatywne przekonania o sobie i świecie dostarcza dodatkowej informacji na temat mechanizmu samowzmacniającego autodestruktywny system. Rozróżnienie czy zdiagnozowana dysfunkcja ma charakter sprawnościowy, czy też jest elementem systemu autodestruktywnego ma z punktu widzenia strategii postępowania terapeutycznego fundamentalne znaczenie.

Specyfika zjawiska pośredniej autodestruktywności, zdefiniowanego jako wchodzenie w sytuacje doraźnie i potencjalnie niekorzystne z punktu widzenia życia, zdrowia i rozwoju, a także uwzględnienie w konstrukcji skali różnorodności kontekstów sytuacyjnych dokonywanych wyborów i ich powtarzalności, sugeruje istnienie u podłoża tych zachowań — których jedyną wspólną właściwością są potencjalnie negatywne następstwa — specyficznej dynamiki intrapsychicznej. Jej istota polegałaby nie tylko na preferowaniu sytuacji zagrożenia, lecz znacznie częściej na akceptowaniu lub tylko pomijaniu czynnika bezpieczeństwa w podejmowanych na bieżąco wyborach i uruchamianych strategiach.

Jak wynika z przeprowadzonych badań sposób wyjaśniania zdarzeń, spostrzeganie ich zasięgu, i stałości stanowi przejaw organizacji poznawczej skierowanej — podobnie jak mierzone zachowania — przeciwko ja.

Roboczą hipotezą wyjaśniającą mechanizm takiej właśnie organizacji funkcjonowania procesów psychicznych i zachowania jest dysfunkcjonalność tych adaptacyjnych funkcji ego, które związane są z jego ochroną. Podobną hipotezę sformułował Khantzian (1983; 1984) z Harvard Medical School. Proponuje on uwzględnianie czynników strukturalnych i rozwojowych w studiach nad niektórymi formami ludzkiej autodestruktywności. Sporządza wykaz funkcji składających się na sprawność ochrony ja. Twierdzi, że zakłócenia w rozwoju i uszkodzenie tych funkcji tłumaczy wiele dysfunkcjonalnych zachowań. Mechanizm tego procesu polega zaś nie tyle na przymusie czy dążeniu do podejmowania niszczących zachowań, co na załamaniu się lub deficycie funkcji ochrony — ja, obecnych skądinąd w bardziej dojrzałym ego. Wyniki badań, których fragment zaprezentowano w tym tekście potwierdzają taki właśnie sposób pojmowania mechanizmu chronicznej autodestruktywności. Zachowania świadomie i intencjonalnie samoniszczące stanowiłyby jedynie szczególny jej rodzaj.

Dysfunkcjonalność ochrony ja może wynikać bądź z niskiej wartości obiektu ochrony (problem granic i wartości ja), bądź z nieprawidłowych wzorców zachowania (nieskutecznych, kompensacyjnych). Sytuacje psychologiczne stanowiące grunt dla naruszenia funkcji ochrony są powszechnie obecne w badanych grupach. W historii życia osób gwałtowne i chronicznie autode-

struktywnych doświadczenie zagrożenia i odrzucenia, braku poczucia sensu życia i poczucia własnej wartości należą do najczęściej wymienianych (Dolin, 1992; Farberow, 1977; Bach, 1976 i inni).

LITERATURA

- Achte, K. (1983). Types of indirect self-destruction, *Psychiatria Fennica*, suppl. 41-44.
- Achte, K., Lonnqvist J. (1978). Psychopathology of direct and indirect self-destruction, *Psychiatria Fennica*, suppl. 113-115.
- Baumeister, R., Scher, S. (1988). Self-defeating behavior patterns among normal individuals: Review and analysis of common self-destructive tendencies. *Psychological Bulletin*, Vol 104 (1), 3-22.
- Boyd, H., S. (1990). Decisions suicidaires. *Les Classiques de l'Analyse Transactionnelle*, vol. 2, 59-69.
- Cohen, R., E., Tennen, H. (1985). Self-punishment in learned helplessness and depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, vol. 3 (1), 82-96.
- Czapiński, J. (1991). Szczęście - złudzenie czy konieczność, [w:] Kofta, M., Szustrowa, T. (Red.), *Złudzenia, które pozwalają żyć*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czapiński, J. (1992). *Psychologia szczęścia*. Warszawa: UW.
- Dolin, I., Kelly, D., Beasley, M. (1992). Chronic self-destructive behavior in normative and delinquent adolescents, *Journal of Adolescence*, Vol 15,1, 57-66.
- Doliński, D. (1993). *Orientacja defensywna*. Warszawa: PAN.
- Fages, J., B. (1976). *Histoire de la psychanalyse apres Freud*. Toulouse: Privat.
- Farberow, N. J. (1980). *The many faces of suicide, indirect self-destructive behavior*. New York: McGrawHill.
- Freud, Z. (1976a). Poza zasadą przyjemności, [w:] *Poza zasadą przyjemności*. Warszawa: PWN.
- Freud, Z. (1976b). Analiza skończona i nieskończona, [w:] *Poza zasadą przyjemności*. Warszawa: PWN.
- Freud, Z. (1976c). Ego i id. [w:] *Poza zasadą przyjemności*. Warszawa: PWN.
- Freud, Z. (1976d). Zarys Psychoanalizy, [w:] *Poza zasadą przyjemności*. Warszawa: PWN.
- Fromm, E. (1967). *L'Homme pour lui-meme*. Les Editions Sociales Francaises.
- Fromm, E. (1973). *The anatomy of human destructiveness*. New York: Holt Reinhardt and Winston.
- Fromm, E. (1991). *Wojna w człowieku*, Gdańsk: Gdańska Inicjatywa Wydawnicza.
- Hall, C. S., Lindzey, G. (1990). *Teorie osobowości*. Warszawa: PWN.
- Hartmann, H. (1958). *Ego Psychology and the problem of adaptation*. New York: International Universities Press.
- Hartmann, H. (1962). Note on the superego. *Psychoanalytic Study of The Child*. Vol. 17, 42-81.
- Holyst, B. (1983). *Samobójstwo, przypadek czy konieczność*. Warszawa: PWN.
- Horney, K. (1993). *Neurotyczny rozwój osobowości*. Poznań: Rebis.
- Horney, K. (1994). *Nasze wewnętrzne konflikty*. Poznań: Rebis.
- Jakubik, A. (1989). *Podstawowe kierunki psychiatrii dynamicznej*. Warszawa: PZWL.
- Jaros, M. (1980). *Samoniszczenie. Samobójstwo. Alkoholizm. Narkomania*. Wrocław: Ossolineum.
- Kelley, K. (1985). Chronic Self-Destructiveness Conceptualisation. *Measurement and initial Validation of the Construct Motivation and Emotion*, 9, 2, 135-151.
- Kelley, K., Cheung, F., Rodriguez C, Singh, R. (1986). Chronic Self-Destructiveness and Locus of Control in Cross Cultural Perspective. *The Journal of Social Psychology*, 126, 5, 573-577.
- Kernberg, O. (1988). Clinical Dimension of masochism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 35, 4, 1005-1029.
- Khantzian, E. J., Mack, I. E., (1983). Self-preservation and the care of the self. Ego instincts reconsidered. *Psychoanalytic study of the child*, Vol. 38, 209-232.
- Khantzian, E., J (1984). Cocaine addiction; Is there a psychological predisposition? *Psychiatrie Annals*, Vol 14(10), 753-759.
- Kofta, M. (1976). Teoria ego. *Zeszyty Naukowe Instytutu Uniwersytetu Warszawskiego*, 8, 120-139.
- Kofta, M. (1979). *Samokontrola a emocje*. Warszawa: PWN.
- Kofta, M., Szustrowa, T. (1991). *Złudzenia, które pozwalają żyć*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kosewski, M. (1977). *Agresywni Przestępcy*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Lee, D. (1987). The self deception of the self-destructive. *Perceptual and Motor Skills*, Vol. 65 (3), 975-989.
- Menninger, C. (1938). *Man against himself*. New York: Harcourt Brace.
- McGuire, D. (1983). Teenage suicide. A search for sense. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 23, (3), 211-217.
- Presutti, E. (1982). Comprendre il suicida. *Giornale Storico di Psicologia Dinamica*, Vol 6(11), 90-107.
- Seligman, M. (1993). *Optymizmu można się nauczyć*, Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Seremet, N. K. (1984). Needs of the attempted suicide patient in the ICU. *Critical Care Quarterly*, Vol 6(4), 40-47.
- Sedek, G. (1983). Wyuczona bezradność, [w:] Gliszczyńska, X. (Red.), *Człowiek jako podmiot życia społecznego*. Wrocław: Ossolineum.
- Sedek, G. (1991). Jak ludzie radzą sobie z sytuacjami, na które nie ma rady? [w:] Kofta, M., Szustrowa, T. (Red.), *Złudzenia, które pomagają żyć*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Steiner, C. (1980). *Le scenarios et les hommes*. Paryż: Intereidition.
- Suchańska, A. (1990). Les indices Projectives d' autodestructivite latente. *Congres Int. de Rorschach et Methodes Projectives*. Paryż (materiały).
- Suchańska, A. (1991). Analisa empirica da fenomeno de autodestrutividade latente. *Revista Brasileira de Psicologia*, 03, 01, 84-89.
- Suchańska, A. (1993). Trójkąt dramatyczny i gry ratownicze, [w:] Santorski, J. (Red.), *ABC psychologicznej pomocy. Rezonans i dialog*. Warszawa: Agencja Wydawnicza J. Santorski.
- Siki, Z. (1993). O problematyce Superego. *Nowiny Psychologiczne*, 3, 84-98.
- Tyszka, T., Bukowski, K. (1991). Czy pracownicy narażają się z rozmyslem? *Przegląd Psychologiczny*, 34, 2, 293-308.
- Zaborowski, Z. (1994). *Współczesne problemy psychologii społecznej i psychologii osobowości*. Warszawa: PROFi.